

El bisbe Lasala i el seu mecenatge artístic a la ciutat de Solsona¹

MARIA GARGANTÉ I LLANES

Rafael Lasala i Locela, nascut a Vinaròs el 1716 i mort a Solsona, com a bisbe, el 1792, esdevé un clar exponent de l'encara avui controvertida figura dels "bisbes il·lustrats" que trobem a les seus episcopals de la segona meitat del Set-cents. Format en la València efervescent del segon terç de la centúria, on exercirà com a catedràtic de matemàtiques i com a bisbe auxiliar, l'any 1773 Lasala arribarà a la diòcesi prepirinenca de Solsona, on es dreçarà com una figura de primer ordre dins l'episcopologi solsoní.

Bisbes il·lustrats, bisbes constructors: l'episcopat català de la segona meitat del Set-cents

En referir-se al concepte de "bisbe il·lustrat" per tal de designar una sèrie de bisbes setcentistes com Lorenzana a Girona, Climent a Barcelona o Lasala a Solsona, Miquel Batllori (1979) ja plantejava "el problema de si es podia parlar amb propietat d'una cultura religiosa i eclesiàstica del segle XVIII que entrés en el concepte general de cultura de la Il·lustració", atès que els bisbes s'oposaven a la il·lustració francesa, que era deïsta, racionalista i bastant anticlerical. És per això que Joan Bada (2000) ens recorda que el pare Batllori, preferia, de fet, el terme de pre-il·lustració per aplicar-lo als bisbes d'aquest període, mentre que per a Roberto Fernández (1990), la il·lustració episcopal quedaria reduïda al fet de no oposar-se a la política de reformisme borbònic i, en tot cas, a col·laborar-hi en graus diferents. D'altres autors com Moreu Rey (1966), acceptant d'entrada

1 Aquest treball s'inscriu en el marc del projecte de recerca coordinat entre la UdG i la UAB *Recepción del Arte Barroco en Cataluña (1640-1808)*. *Fortuna Historiográfica y Vicisitudes Patrimoniales* del Ministerio de Ciencia e Innovación (HAR2009-14149-C02-01). Una versió ampliada d'aquest article –més centrada en les obres arquitectòniques impulsades pel bisbe Lasala a tota la diòcesi– va aparèixer sota el títol "De València a Solsona: el bisbe Lasala i l'arquitectura" a *Revista de Catalunya*, núm. 246 (gener 2009). El present article es centra sobretot en la seva activitat solsonina, concretament en el conjunt catedralici, com a impulsor (i proposem també que com a "arquitecte" del Palau Episcopal).

Retrat del Bisbe Rafael Lasala, avui conservat al mateix Palau Episcopal de Solsona.

l'existència d'un episcopat il·lustrat promogut per la pròpia monarquia borbònica, matisen que una de les característiques que separen la il·lustració espanyola de la europea és precisament la religiositat.

Dins el grup en el qual es poden inscriure alguns dels bisbes que regiren les seus catalanes durant la segona meitat del segle XVIII i que constituïrien una primera nòmina de “bisbes il·lustrats” definida per Joan Bada hi trobem a Ascensi Sales (1754-66), Josep Climent (1766-75), Gabino Valladares (1776-94) i Pedro Díaz de Valdés (1798-1807) a Barcelona; Manuel Antonio Palmero (1756-74) i Tomàs Lorenzana (1775-96) a Girona; Rafael Lasala (1773-92) a Solsona; Joaquín de Santiyán (1779-83, abans Urgell 1771-79) i Francesc Armayà (1785-1803) a Tarragona i Francesc Veyan (1783-1815) a Vic.

Bada adverteix que tots ells eren bisbes que exigien més vida religiosa interior, lluitaven contra les supersticions, difonien el catecisme i potenciaven l'ensenyament primari, alhora que també es preocupaven per les qüestions benèfiques i hospitalàries –destacaríem el cas del bisbe Tomás de Lorenzana a Girona, gran impulsor del nou hospici de la ciutat, com també del d'Olot. Finalment, apunta també l'estreta relació que tingueren alguns d'aquests bisbes amb l'art i l'arquitectura, bé construint o remodelant els seus palaus episcopals, bé promovent la construcció de nous temples i el seu embelliment interior.

Lasala i la cultura matemàtica i arquitectònica a la ciutat de València

Segons l'estudi d'Alfredo Faus, entre 1591 i 1705 es comptabilitzen 24 acadèmies a València, tot i que la major part es fundaren a partir de 1665, essent les més importants les anomenades de l'*Alcázar*, la *Matemàtica* i la *Valenciana*. Les acadèmies científiques, nascudes a partir de tertúlies extrauniversitàries, van situar la ciutat de València com un dels principals centres del moviment *novator* o de renovació científica.

Dins aquest moviment, la influència de les matemàtiques en les arts i en l'arquitectura del segle XVIII és especialment notable en un lloc com València, d'on procedeixen alguns dels més importants tractats d'arquitectura d'aquesta època. El corollari d'aquestes tertúlies científiques el constitueix l'intent de creació d'una Acadèmia Matemàtica (1740-41), impulsada per l'impressor Antonio Bordázar, que era un bon coneixedor de les físico-matemàtiques, com es

Porta lateral i cancell d'accés a la Catedral, amb un relleu al·lusiu a Sant Agustí.

posa de manifest en l'exemplar anotat i corregit per ell del *Cursum seu Mundus Mathematicus* (3 vols. Lió, 1674), del jesuïta D.F. Milliet Dechales. Bordázar concebia una acadèmia “*universal y no sólo para militares*”, ja que havia de tenir un gran component pràctic, conjuntant l'ensenyament de l'arquitectura civil juntament amb l'aritmètica, la geometria, la perspectiva o l'arquitectura militar. De fet, el contacte dels *novatores* amb els mestres d'obres fou constant, com ho ratifiquen nombrosos escrits on es fan propostes per millorar la preparació d'aquests tècnics, tant en construcció com en agricultura. Ja les classes del pare Tosca com les conferències del Corachán al marge de la seva càtedra, estaven obertes a deixebles no universitaris. El criteri més oficialista, però, era partidari de seguir el model de l'Acadèmia Militar o de Matemàtiques de Barcelona, i només es contemplava l'admissió de quatre individus civils. Entre els que havien de ser els membres fundadors hi apareixien personatges com el propi Juan Bautista Corachán, continuador de Vicente Tosca en l'assessorament sobre qüestions arquitectòniques, després de la seva mort, l'any 1723; Manuel Gómez Marco, Agustín Bruno Zaragoza i per últim l'arquitecte José Herrero.

Detall de la porta lateral de la Catedral.

Rafael Lasala fou hereu d'aquesta tradició, essent catedràtic de la Universitat des de 1745, on va reivindicar la memòria de Tosca i Corachán. A més, fra Rafael Lasala havia estat acadèmic supernumerari d'honor i de mèrit de l'Acadèmia de Santa Bàrbara de València, el precedent més immediat de la *Real Academia de Bellas Artes de San Carlos*. De fet, i malgrat l'existència de l'Acadèmia Valenciana, que havia iniciat Gregori Mayans l'any 1742, la nova Acadèmia de Santa Bàrbara (1753-1761) fou la veritable continuadora del projecte fracassat de l'acadèmia matemàtica de Bordázar. Així, segons la *Breve noticia de los principios y progresos de la Academia de pintura, escultura y arquitectura, erigida en la ciudad de Valencia, baxo el título de Santa Bàrbara* (1757), s'explica l'auge de les matemàtiques dins l'ambient intel·lectual valencià de l'època:

“Pero nos acercaremos más al asunto, y mejor que con los progresos que han hecho los valencianos en las Buenas Letras, probaremos su aptitud para las Bellas Artes, advirtiendo la natural propensión que tienen a las Ciencias Matemáticas, y lo mucho que en ellas se ha adelantado. Estaban estas ciencias enteramente, puede decirse, abandonadas en España, quando el Padre Joseph Zaragoza, el Doctor Juan

Bautista Corachá, y el Padre Doctor Vicente Tosca, sin protección ninguna, y sin ayuda de Maestros, ni de instrumentos, con sola la lección y meditación de algunos libros, y principalmente con el socorro de sus propios grandes talentos se formaron excelentes Matemáticos; y zelosos del bien público promovieron su estudio en Valencia.

Singularmente el Padre Tosca, que tenía el genio tan bueno para enseñar, como el ingenio para aprender las Ciencias, abrió en su quarto una Escuela de Matemática para la Juventud Valenciana, y trabajó el Compendio Matemático, que tanta honra y utilidad ha dado a nuestra España. Pues aunque por falta de medios y de observatorios no inventó nuevas máquinas, ni descubrió nuevos Astros; con todo, por el método, claridad y limpieza con que se explica, es su Compendio el más útil, y merece ser sumamente estimado de las Naciones Estrangeras, en cuyos idiomas se ha vertido. Y si es cierto que no hay español instruído en las Matemáticas, que no lo deva al Padre Tosca, no lo es menos, que los valencianos se han aprovechado con especialidad de su trabajo. Los maestros que enseñan y los discípulos que aprenden la Filisophía en esta Universidad, por el estudio que hacen del Padre Tosca, entre las Físicas defienden muchas Conclusiones Matemáticas. Aun fuera de la Universidad, los Pintores, Escultores, Arquitectos, Plateros, Canteros y Dibuxantes estudian su Compendio; y lo mismo hacen otros muchos, sin tener empleo que les obligue a ello, ni esperanza de conseguirle. De suerte, que atendiendo a la propensión y buena disposición que los Naturales de Valencia tienen para el estudio de las Matemáticas, à poca costa con algun fomento podría establecerse en ella una Escuela que compitiesse con las más célebres de los países estrangeros”.

D'aquesta manera, veiem com la relació entre les belles arts i l'ensenyament de les matemàtiques sempre anaren de bracet dins l'acadèmia de Santa Bàrbara, ja que segons paraules d'Antonio Faus, al marge de la presència de Lasala i Vicent Capera, tots dos catedràtics de matemàtiques, “(...) *baste recordar en este sentido que la sala que se utilizaba por las tardes para las clases de dibujo de escultura y la delineación arquitectónica era la misma que por las mañanas se empleaba para la enseñanza universitaria de las matemáticas, motivo por el que estaba decorada con láminas de los Elementos de Euclides*”.

Façana principal del Palau Episcopal.

Així, segons la *Breve Notícia...*, la nova Acadèmia s'estructurava de la següent forma:

“Divídese la Academia en tres salas. La primera, que es de los rudimentos del Dibuxo, tiene adornadas sus paredes de variedad de tablillas con los mejores principios del Dibuxo, que reconoce el estudio, dádivas todas de nuestro Illmo. Prelado. Sobre siete mesas se ocupan muchos Niños en los primeros elementos del Dibuxo, que con la atractiva novedad de ver salir de sus manos, ojos, rostros, pies, y otras figuras, están como embelesados consigo mismos, con tan religiosa modestia y silencio, que enternecen a quantos los visitan. Assisten en esta sala de continuo dos de los Directores para dirigir sus tiernas manos, y corregir sus borrones.

La segunda Sala está destinada para el Modelo blanco y Arquitectura: en sus dos principales frentes se ven correr dos mesas; en la primera trabajan los que delinean Arquitectura, y en la segunda los más aventajados en el Dibuxo. En el centro, sobre una mesa oval, descansa una pequeña estatua de alabastro, que es el Modelo blanco, que iluminado por todas partes con un velón de ocho luces que sobre él pende, y puestos a su rededor en círculo los dibuxantes se

copian a un tiempo pies, caras, espaldas, brazos, etc. Corre en torno de esta Sala una serie de tablillas con las cinco órdenes de Arquitectura de Vignola, y sobre estas en bastidores, las mejores fachadas de los Edificios de Europa, dádivas de nuestro Illmo. Prelado. En la frente principal estan delineados los seis primeros Libros de los Elementos de Euclides, y la Esfera Armililar con Horizonte movable para acomodarle á todas posiciones. Esta Sala está, como la primera, á cargo de los Directores que lo son de la Arquitectura.

En la tercera, y principal Sala se estudia sobre el Modelo natural, y el adorno de ella es el siguiente. En la pared que hace frente, estan colocados baxo de un vistoso dosel los Retratos de las Magestades; colaterales se siguen las Imágenes del Señor San Lucas, Patrón de la Universidad, y del Dibuxo, y de Santa Bàrbara, titular de la Academia, y las Armas de la Ilustre Ciudad están frente los Retratos. Lo restante de las paredes lo adornan primeramente los asuntos que los Academicos presentaron a la Academia en 30 de Mayo de 1754, que son un diseño de las grandes obras que se espera salgan de esta Sala algun día. Ni desdicen de ellos las estampas del mejor gusto que

Façana del Palau de la Virreina, a Barcelona.

están a sus lados. Sobre estas da vuelta por toda la pieza un Estante, sobre el qual se ven muchas Estatuas de alabastro con variedad de baxos relieves: dádivas, parte de nuestro Illmo. Prelado, y parte de los mismos Académicos. El estudio está colocado en el centro de la Sala: sobre un tablado está el Modelo natural, a cuya desnudez se ocurre con el calor de algunas copas de fuego: sobre él pende un velón de diez y ocho luces, cuyos vapores y humo se reciben y despiden fuera por una espaciosa campana de hoja de lata. Iluminado assí el Modelo por todas partes, y sentados a su rededor en círculo los Dibuxantes, le copia cada uno por la parte que a la vista se le presenta. Y estos, con los que concurren á las otras dos Salas, componen el número de más de doscientos, el qual se aumenta de cada día”.

Fra Rafael Lasala era acadèmic dins la branca d'arquitectura, on figurava com a “*Rector del Colegio de San Fulgencio y Catedrático de Matemáticas de esta Universidad*”, càtedra que havia obtingut l'any 1745. Segons la *Breve noticia...*, Lasala presenta un projecte a l'Acadèmia de Santa Bàrbara l'any 1754, que consistia,, en “*Un Claustro con dos órdenes de Arquitectura, dórico y jónico, con los ornatos correspondientes a dichas órdenes*”. Yolanda Gil (2007)

considera que, al marge del fet que a l'Acadèmia de Santa Bàrbara acabés predominant el paper dels artistes dedicats al dibuix del natural, Lasala devia tenir un paper important, basat en la preocupació per “*atender a la mayor decencia y ornato de los Templos*”, tant des de l'orde agustina com des del seu càrrec de bisbe auxiliar de València des de 1767, protegit de l'arquebisbe Mayoral –que al seu torn tenia a José Herrero com a arquitecte de confiança- a la mort d'aquest, quan va exercir com a governador eclesiàstic per l'absència de Tomàs de Azupuro.

La tasca de Lasala com a bisbe auxiliar de València ha estat estudiada per Vicente León (1998-99), qui ens facilita més dades biogràfiques sobre el personatge. Concernent a la seva formació, sabem que els seus primers estudis els realitzà de la mà del seu oncle matern, fra Màxim Locela, al convent agustinian d'Alzira. Vestia els hàbits agustinians el 23 d'agost de 1731 al convent de la mateixa orde a València, on professaria l'any següent. Va estudiar filosofia i es va graduar en Arts l'any 1736, obtenint també el Batxiller de Filosofia i Mestre d'Arts a la mateixa ciutat. Segueix estudiant Teologia, obtenint el doctorat *nemine discrepante* i oposita l'any 1740 a la càtedra de filosofia de la Universitat, que obtindrà

l'any següent, fins que l'any 1745 obtindrà finalment la càtedra de matemàtiques. León ja adverteix que alguns panegiristes relacionats amb el cercle de Lasala i que sempre n'ofereixen en els seus escrits una visió laudatòria, com fra J. Mollà, afirmen que aquest hauria estat un Boyle, un Brahe, un Copèrnic o un Leibniz si s'hagués dedicat a la ciència en lloc de la religió, manifestant la seva admiració per Lluís Vives i mantenint l'estela, salvant les distàncies, de Josep Vicent Tosca i Joan Baptista Corachán.

Cal assenyalar que entre el grup de valencians vinculats a aquest fenomen *novator* que impulsava la revolució científica i liderats per Pérez Bayer, il·lustrat que exercí una gran influència en la cort de Carles III, hi havia una nodrida representació de castellonencs, entre els quals figurava Rafael Lasala, juntament amb Raimon Magí, futur bisbe de Guadix, Felip Bertran, nomenat bisbe de Salamanca l'any 1763 i inquisidor general, Josep Climent, bisbe d'Oriola l'any 1766 i bisbe de Barcelona més tard. Tots ells eren seguidors de Gregori Mayans i del deà Martí d'Oropesa, i foren titllats sovint de jansenistes. Bonet i Baltà recull les paraules de l'historiador valencià Antoni Mestre, que assenyala l'origen de la vocació escripturista de Mayans en la lectura de Arias Montano, vinculat amb l'erasmisme. Aquest mateix culte escripturista fou el que Mayans transmeté a la seva escola valenciana, amb deixebles com Pérez Bayer, Climent, Bertran o el propi Lasala, que va figurar com a possible candidat de l'influent Pérez Bayer per a la reforma del Col·legi de San Isidro el Real de Madrid després de l'expulsió dels jesuïtes.

Tots aquests personatges formaven part del grup de reformadors de l'església que d'alguna manera constitueixen aquests "bisbes il·lustrats", lluitadors contra la ignorància i la superstició i amb idees filojansenistes que sovint els confrontaven amb el poder establert. Precisament, el bisbe Climent va patir un procés acusat de jansenista per la seva pastoral de 26 de març de 1769. També d'acord amb aquest esperit reformador i d'acord amb l'herència de l'esperit *novator* valencià, Yolanda Gil assenyala que tots aquests reformadors tingueren una idea de l'arquitectura religiosa molt diferent a la dels feligresos dels pobles d'on ells mateixos procedien.

La tasca de Lasala com a bisbe auxiliar de València, no va estar exempta de controvèrsia, com demostra el documentat estudi de Vicente León. A ell li correspon-

gué la redacció del Dictamen a favor de l'extinció de la Companyia de Jesús, seguint la tendència expressada per l'episcopat espanyol i seguint les idees regalistes de l'època. En aquest sentit tingué interessos contraposats a Gregori Mayans, a l'afavorir als escolapis enfront dels jesuïtes i és per això que diverses cartes de Mayans posen de manifest el seu recel vers la manera de procedir de Lasala com a bisbe auxiliar de la diòcesi valenciana. Així, Mayans el titlla de ser "un hombre de perversa intención, con un misterioso silencio sabe ocultar su ignorancia porqué pretende la direccion de los Estudios" (referint-se a la pugna pel poder a la Universitat, on Lasala estava alineat amb F. Pérez Bayer i amb R. Magí) i s'hi refereix en aquests termes en una altra ocasió: "Por decirlo en una palabra, este fraile (Lasala) es un zorro sutilísimo vestido de obispo, con pocas letras y muchas mañas y temible por la tendencia de sus calumnias". I encara referent a la pretensió de Lasala de dirigir la Universitat, Mayans escriu: "Creo que estamos en el estado crítico de la perdición o restauración de esta Universidad de Valencia. La facción Pereziana está peleando con el mayor encono para que este obispo auxiliar sea director de los estudios; porque si lo fuere, conseguirá que sea el mantenedor del sistema de la ignorancia; (...) que con ser obispo no ha dejado de ser fraile frailísimo, con ideas totalmente contrarias a las de nuestro rei...". Finalment, Lasala no aconseguirà el seu propòsit, probablement per decisió reial, com apunta León.

Nomenat bisbe de Solsona l'any 1772, deixa la càtedra de matemàtiques i l'auxiliaria bisbal de València, per traslladar-se a un context geogràfic totalment diferent i allunyat de les controvèrsies i també l'efervescència dels *novatores* valencians.

Lasala a Solsona: un nou bisbat d'època del barroc

El segle XVIII esdevindrà un període daurat per a la consolidació del bisbat -que s'havia creat tot just a finals del segle XVI- i per les nombroses obres arquitectòniques que es duren a terme relacionades amb la mitra, que van des d'intervencions de caràcter més urbanístic, com l'agençament i renovació d'antics portals o bé la construcció de ponts, fins al desplegament de la retaulística setcentista, que tindrà el seu punt d'arrencada en la fastuosa decoració de la capella solsonina de la Mare de Déu del Claustre, a l'interior de la catedral, i el seu fastuós epíleg en la realització de la capella de la Mare de Déu dels Colls, a l'església de Sant Llorenç de Morunys.

Però per prendre el pols a les característiques d'aquestes obres, prèvies a l'episcopat de Lasala, veiem la impressió que l'avui desapareguda decoració de la capella del Claustre causà al viatger i funcionari Francisco de Zamora i que palesa el tarannà “anti-barroc” d'aquest:

“Dentro de esta iglesia hay muchas cosas malas, pero sólo en la capilla de la Virgen del Claustro hay más madera que en el pinar de Moya, habiendo reunido aquí un número tan crecido de estatuas al natural que, formadas en cualquiera de los estrechos de estos montes, detendrían a un ejército. Yo me sorprendí al entrar en la capilla, creyendo que me iban a insultar, pues por las paredes, por el techo, cúpula y hasta bóvedas de la iglesia hay gentes en acciones tan violentas que parece que riñen. Están repartidas en patrullitas en varios nichos representando milagros de la Virgen. Pero todavía son mucho peores el altar y el camarín, en el cual hay tanta abundancia de columnas que parece un espeso bosque. No he visto ni creo ver nada peor en mi vida. Ahora acaba de adornarse la entrada de la capilla hasta la bóveda de la iglesia. De las pinturas no digo nada”.

En aquest context hem de fer referència, en primer lloc, al que fou l'antecessor del bisbe Lasala, que no és altre que Fra Josep de Mezquía, bisbe de Solsona entre 1746 i 1772 i que havia estat professor de teologia al col·legi mercedari de Salamanca i General de l'ordre de la Mercè. Mezquía va promoure a Solsona l'establiment d'un col·legi de Monges per a nenes i mentre s'estaven acabant les obres va promoure les converses i negociacions amb els escolapis, per tal que aquests també fundessin un col·legi a Solsona. Així doncs, l'any 1757, un any abans de la inauguració de les escoles per a nenes al convent de les Monges, els escolapis ja estaven instal·lats en unes cases del carrer de Sant Llorenç, en virtut d'un conveni establert amb l'Ajuntament. Aquesta tasca seria culminada per Lasala, amb la construcció de l'edifici del nou col·legi.

Una de les intervencions més entusiastes del bisbe Mezquía fora de Solsona fou en les obres del convent de Sant Ramon de Portell –no obstant ell era frare mercedari-, de manera que va posar la primera pedra del nou edifici. En els llibres de comptes del convent consta la seva intervenció en diverses ocasions: així, sabem que l'any 1749 el bisbe va contribuir a les obres de la nova capella de la confraria de Sant Nicolau amb el producte de les oracions a Sant Ramon que va fer

imprimir per a tot el clergat del bisbat i dels llibres de la vida de Sant Ramon que també havia manat fer. L'any 1752 consta que el bisbe havia contribuït a l'obra en diferents ocasions amb vuit-centes lliures fins aquell moment. Efectivament, Fr. Josep Mezquía sempre va fer un gran esforç per tal de promoure la devoció a la Mare de Déu de la Mercè a tot el bisbat, mentre a la catedral de Solsona manà construir la capella de la Mercè, obra del mestre d'obres de la ciutat Ramon Sagerí. Finalment, també en temps del bisbe Mezquía es clourà el mur occidental de la catedral amb una espectacular façana, situada dins les coordenades estilístiques de la retaulística dels Morató, un dels quals, Carles Morató i Brugaroles, s'afincà definitivament a Solsona, essent notablement afavorit i protegit pel bisbe, mentre realitzava obres de l'envergadura del retaule del santuari del Miracle, a Riner, i probablement el retaule de la Mare de Déu de la Mercè de la capella que el bisbe féu construir a la catedral. Aquesta predilecció es féu manifesta quan es tractà de fabricar el nou retaule de la parroquial d'Anglesola, on el bisbe prengué part clarament per Morató enfront del rector de la vila, que volia que realitzés el retaule l'escultor vallenc Lluís Bonifaç.

S'ha considerat, doncs, Josep Mezquía com un bisbe encara “barroc”, en contraposició al bisbe Lasala, més proper a l'academicisme il·lustrat, en un paral·lel que al bisbat de Vic podem establir entre Antonio Manuel de Artalejo i el seu successor, el bisbe Francesc Veyà i Mola, impulsor (Artalejo) i constructor (Veyà) de la nova catedral de Vic.

Respecte al seu antecessor, el bisbe Mezquía, l'arribada de Lasala a la mitra solsonina comportarà una major contenció en alguns aspectes, no obstant fra Lasala compartia amb els bisbes d'aquest període l'exigència d'una religiositat interior per damunt del culte extern i les formes supersticioses, d'acord amb la reial cèdula de Carles III del dia 21 de juliol de 1779, que manava que “*en ninguna iglesia, catedral, parroquial o regular haya en adelante danzas, ni gigantes, gigantillas y tarascas, ni figurones, deviendo cesar semejante práctica en las Procesiones y demás funciones eclesiásticas*”. D'aquesta manera, Lasala posa límits a la celebració de la festa del Roser ja l'any 1777, disposant que es celebri el primer diumenge de maig a totes les parròquies del bisbat i el segon diumenge a les sufragànies, ja que segons explica Costa i Bafarull: “Antes en casi todos los domingos de

primavera y estío había en el obispado fiestas llamadas lo Roser, a que acudían los jóvenes movidos más por diversión que por piedad; y de aquí se seguía que en vez de honrar a la Virgen, ofendían muchos a Dios con sus bailes, con excesos de comer y beber y a veces con riñas que había entre ellos por la concurrencia de extraños sujetos a tales solemnidades. Más ahora celebrandose en un mismo día tributan el debido honor y culto con devoción y sosiego los individuos de cada pueblo”.

També insistia, com els seus contemporanis, en el retorn al coneixement personal de la Bíblia, per la qual cosa va organitzar en el palau episcopal una Acadèmia d'Esriptura i Moral dedicada als capellans. D'altra banda, la supressió del dret d'espoli amb el Concordat de 1753 permeté la transformació de les biblioteques privades dels bisbes en biblioteques episcopals obertes, i és per això que gairebé totes afegeixen el qualificatiu de pública. La biblioteca de Barcelona comença amb els 2860 volums del bisbe Sales, posats a consulta per Climent, i els seus successors es preocuparen d'augmentar-la i d'afegir-hi gabinets de numismàtica i geografia, i la de Solsona, amb Lasala, arribà als 3078 volums. Consta que Lasala havia dedicat, a partir de 1774, 412 lliures anuals a

comprar llibres per a la formació de biblioteca pública al palau episcopal. La biblioteca del bisbe de Solsona, segons Costa Bafarull, comprenia les obres de “...todos los santos padres, libros pertenecientes al dogma religioso, disciplina eclesiástica, materia predicable; y lo demás necesario para la decisión de las dudas que puedan ocurrir en lo teológico, moral y canónico de autores escogidos y de la más santa doctrina, sin faltar obras en todos los ramos de las ciencias y facultades, con las demás curiosidades y noticias que abraza la erudición y literatura (...)”. Just abans de la mort del bisbe, només faltava establir-la en una de les sales del palau i destinar-hi un bibliotecari, coses que es van dur a terme posteriorment..

Com la majoria de bisbes d'aquest període, Lasala no va escatimar esforços en predicar i difondre el catecisme i en va redactar dos: un en català, destinat als infants i de petit format, i l'altre, en castellà, més extens. De cada un d'ells se n'arribà a realitzar quatre edicions –sembla que va esmerçar més de quatre mil lliures en editar-los i difondre'ls-, de manera que van esdevenir els catecismes més usats a Catalunya en aquell temps. Les finalitats que cercava en aquestes publicacions, el propi Lasala les explica en una llarga carta adreçada al bisbe barceloní Gabino Valladares, ressen-

Façana del Palau Episcopal de Barcelona.

Detall d'una llinda d'un dels finestrals de la façana principal del Palau Episcopal de Solsona, on s'hi representa una mitra.

yada per Bonet i Baltà, on diu, entre d'altres coses, que decideix publicar els catecismes davant la ignorància religiosa existent i posa de manifest la seva vinculació, com l'antecessor de Valladares a la mitra barcelonina, el bisbe Josep Climent, a l'escola filojansenista.

Lasala esdevingué, d'aquesta manera, un dels principals impulsors de la promoció popular, científica i pastoral de la Bíblia, juntament amb personatges citats per Joan Bonet i Baltà, com l'il·lustrat Pérez Bayer, que en la seva vellesa feu donació a la Universitat de València de la millor col·lecció de bíblies antigues d'Europa, que ell havia anat aplegant; com el bisbe Bertran, també valencià i inquisidor, que promulgà el decret permissiu de la Bíblia en llengua vulgar i salvà de l'Índex de llibres prohibits algunes traduccions bíbliques i tractats que havien estat condemnats com a jansenistes i com l'arquebisbe tarragoní Armanyà, autor d'un "Catecisme" en català de base bíblica, d'un "Cursus" amb un llarg tractat de "Sacra Escripura" i creador d'una càtedra escripturística al seu seminari de Tarragona.

Tornant a la figura del bisbe Lasala, val a dir que també és autor d'un *Elogio històric de San Luis, rey de Francia* (1759), entre d'altres treballs i sermons. De l'eficàcia de les seves gestions per conservar i acréixer les de per si pobres rendes de la Mitra solsonina, el seu biògraf, Costa i Bafarull, ens diu: "Para la conservación de las rentas de la Mitra no perdonó trabajos ni expensas; abrió cabrevaciones; recogió escrituras y libros de apeos que se habían perdido; compró muchos originales y mandó sacar copias de otros que faltaban en el Archivo episcopal; con lo que restauró algunas rentas perdidas y aseguró otras que iban a perecer". El bisbe Lasala va comptar

en aquesta recerca i organització arxivística amb la col·laboració del seu secretari, Fra Miquel Listerri, el notari solsoní Josep Ceriola i un jove Domènec Costa i Bafarull, que un cop mort el bisbe completarà la reorganització de l'arxiu episcopal i escriurà l'obra *Historia de la ciudad de Solsona y su Iglesia*, a més d'una biografia del bisbe Lasala.

Vicente León aporta encara una altra dada interessant, a part de reconèixer que el treball pastoral de Lasala havia estat constant i elogiat al seu temps i que va celebrar sínode l'any 1783, malgrat trobar-se en un moment convuls per problemes político-religiosos. León ens diu que Lasala "se adaptó a la lengua de sus fieles, el calatán, con placer, usándolo en sus conversaciones familiares, con los sencillos y en la predicación, recomendándolo también a sus sucesores".

Lasala i l'arquitectura a la diòcesi i Solsona

Ja hem vist anteriorment que la faceta de bisbe constructor no és excepcional entre l'episcopat català de la segona meitat del set-cents, quan es construeixen de nou molts dels palaus episcopals i l'arquitectura religiosa viu, en general, un moment de gran activitat, que es reflecteix en tots els bisbats com el de Lleida, on el gran bisbe constructor del XVIII fou Sarmentero, o fins i tot un bisbat essencialment muntanyenc com el de la Seu d'Urgell, on es conserven nombroses traces de projectes diversos relacionats amb reformes i ampliacions de l'antiga catedral romànica.

En aquest sentit, però –el de l'arquitectura- cal fer esment de la voluntat i del protagonisme –més important o menys- que tingueren altres bisbes de

Detall de la màscara bàquica ubicada a la clau de l'arc de la portada que dona accés al celler del Palau.

les diòcesis catalanes en temps de Lasala. Probablement el cas més rellevant seria el del bisbe de Girona més important del segle XVIII, que no és altre que Tomàs de Lorenzana (1775-96). A part de la seva incidència en la construcció dels hospicis d'Olot i de Girona –i que l'arquitecte més important de la cort, Ventura Rodríguez, en revisés els projectes- Marquès ja destacava la intervenció del bisbe Lorenzana en la construcció de la capella de Sant Narcís, a la col·legiata de Sant Feliu de Girona, o en els temples de la Jonquera, Colera i l'ampliació del de Calella. A propòsit de la capella de Sant Narcís, en un lligall de l'Archivo Histórico Nacional de Madrid es conserva una carta del bisbe Lorenzana, del 13 d'agost de 1793, en la que explica com el dia 18 de març de 1782, festivitat del Sant, després de la missa “expuse a los oyentes mi pensamiento de construir al santo una capilla esforzando la necesidad que me movía a ello, y que aunque mis caudales no serían suficientes para completar esta empresa, si me ayudaba el pueblo pensaba poder conseguirlo: el Señor, que da fuerza a las palabras de sus ministros, y que mueve los corazones, oyó mis súplicas, y se conmovió de tal manera todo el pueblo que no me quedó duda de que en esta empresa me ayudarían en lo que pudieren, según el universal aplauso, que me manifestaron, sin más detención por mi mismo ideé la capilla y formé los planos y cité al pueblo para la primera exaltación de sus fundamentos”. És curiosa aquesta afirmació en primera persona al referir-se a la idea i formació del projecte de la capella, que sempre s'ha atribuït a l'arquitecte madrileny Ventura Rodríguez, màxim exponent de l'arquitectura academicista i director

ell mateix de la Real Academia de San Fernando de Madrid. Efectivament, la capella de Sant Narcís se'ns presenta com una versió reduïda (per bé que no pas exempta de monumentalitat) de l'església de San Marcos de Madrid, construïda entre 1749 i 1753 i que es caracteritza per la seva planta de cinc el·lipsis successives, de ressonàncies borrominianes.

D'altra banda, Junyent parla del bisbe de Vic Artalejo, com a promotor –i fins i tot com a autor del projecte, aprovat per la Real Academia de San Fernando- de la nova església parroquial de Calldetenes. Artalejo havia estat –com el bisbe Mezquía a Solsona- un gran valedor de la nissaga dels Morató, mestres d'obres i escultors que treballaren en bona part de la geografia de la Catalunya central. Si el bisbe Mezquía de Solsona tenia una clara preferència pels retaules i els treballs en fusta de Carles Morató i Brugaroles, artífex del fastuós retaule del santuari del Miracle (Riner, Solsonès), el bisbe de Vic Artalejo tenia en Josep Morató i Codina el seu arquitecte preferit, -que com el seu pare ostentava el càrrec de mestre d'obra de la catedral-, recomanant-lo –com a tracista i constructor de les noves esglésies del bisbat, com és el cas d'Olost, malgrat això suposés l'enfrontament amb el poble, que preferia un mestre d'obres local. Però l'obra més ambiciosa que Artalejo confiaria a Josep Morató seria la nova catedral de Vic, que pràcticament el bisbe ni veuria començada. El seu successor, Francesc de Veyán i Mola (1783-1815), no s'apartarà pas de la voluntat d'Artalejo –si bé en d'altres obres mostrarà la seva predilecció per artífex que devia considerar amb una formació més sòlida (potser havien assistit a les classes de la Reial Acadèmia de Matemàtiques), com els barcelonins Marià Enrich i Joan Fàbregas, que realitzaran finalment el projecte de l'església parroquial d'Olost. Veyán, nascut a Tamarit de Llitera, també féu ampliar l'hospital de Vic i fou el creador de la Biblioteca episcopal. També va fer construir el nou palau episcopal a Josep Morató i Codina (que realitzarà també el trasllat dels claustres, que havien de modificar el seu emplaçament amb la construcció de la catedral nova) i féu pintar en la Sala del Sínode una galeria de bisbes vigatans.

Lasala tampoc era arquebisbe de Tarragona, el que de ben segur l'hauria inclinat cap a les prioritats que tingueren els prelats tarragonins de l'època, com l'especial preocupació pel port –més encara quan el comerç català amb Amèrica s'havia obert finalment- i

també per qüestions com l'urbanisme, com el passeig de circumval·lació l'any 1781 o el proveïment d'aigua, recuperant l'antic aqüeducte romà de les Ferreres –les obres del qual començà Santiyà i continuà Armanyà, tot i que encara es remodelà en temps de Mon y Velarde.

Però en definitiva, i sempre tenint en compte les circumstàncies i el context temporal i geogràfic del bisbat que li va tocar regentar –el de Solsona-, pensem que no és pas massa agosarat comparar el tarannà del bisbe Lasala amb els exemples anteriors o amb el que devia tenir el castellanenc Josep Climent, bisbe de Barcelona entre 1766 i 1775, el més prestigiós dels prelats il·lustrats que regentaren la diòcesi barcelonina a la segona meitat del segle XVIII i que, un cop retirat a Castelló de la Plana, prosseguí el seu afany a favor de la cultura, amb la creació d'un col·legi d'orfes o la donació de la seva biblioteca.

Així i tot, encara hi ha un aspecte distintiu en l'activitat constructiva del bisbe de Solsona, Rafael Lasala, que li dóna un valor afegit que interessa ressenyar: la seva pròpia condició d'acadèmic d'arquitectura a València, relacionada amb el seu caràcter i formació matemàtica, que ja hem vist anteriorment i que el dotava d'unes condicions especials

per al coneixement de la disciplina arquitectònica, no obstant alguns dels principals i influents tractadistes d'arquitectura, com Juan de Caramuel, José Vicente Tosca o Benito Bails, eren en primer lloc reconeguts matemàtics.

Veurem, doncs, que quan Rafael Lasala s'incorpora com a bisbe de Solsona, ben aviat pren part en qüestions de caràcter estètic en tot allò referent a obres artístiques. Prenem com a mostra un fragment d'un document on es recullen les indicacions de Lasala a l'hora de continuar l'ornamentació de la capella del Claustre, que havia iniciat Jacint Morató l'any 1735 i que a la seva mort, un any més tard, havia estat continuada pel seu fill, Carles Morató i Brugaroles (1721-80), l'artífex predilecte del bisbe Mezquía, com ja hem esmentat anteriorment. Veurem, doncs, segons el fragment que reproduïm, que Lasala ja es desmarca de les preferències del seu antecessor i demana més contenció en la decoració de la capella, advertint: “Que la obra del frontis de la capilla tenga el menor resalte o relieve posible, de manera que se entienda ornato de la capilla y no incorporación con la obra de la iglesia. Que las medias columnas no tengan el ornato que presenta el plan, sino que por término serio se uniformen en lo posible con las columnas

Vestíbul del Palau Episcopal de Solsona.

Doble arc amb capitell penjant d'accés a l'escala principal del Palau Episcopal.

de la iglesia, y lo mismo se previene en quanto a la cornisa, que se uniforme también con la calidad de la cornisa del presbiterio; pero entiendo que la cornisa de la obra ha de quedar un tanto retirada o menos saliente que la cornisa del presbiterio”.

Tot i això, no podem pas afirmar amb rotunditat que Lasala exercís una mena de “dictadura” artística i ni que les seves recomanacions fossin seguides fil per randa. Així mateix, una carta dirigida a la Real Academia de San Fernando per l'arquebisbe de Tarragona, ja dóna una idea dels límits de les ordres reials, com la de 1777, al reconèixer ell mateix que malgrat el dret canònic i les lleis que decretaven com a obligatòria la llicència del bisbe abans d'emprendre qualsevol obra de consideració en una església, moltes obres es portaven a terme únicament amb la resolució de les juntes de propis. L'arquebisbe assenyala amb pessimisme que sovint ell mateix no tenia cap notícia de l'obra “*hasta que iba muy adelante o había llegado al fin, y quizá errada sustancialmente, con crecidos gastos, como sucedía en algunas*”. És per això que pensem que de manera semblant un bisbe com Lasala tampoc podia controlar massa de prop tot allò que s'esdevenia al bisbat en matèria artística i constructiva.

L'any 1776 Lasala emprèn la seva obra més ambiciosa: la construcció d'un nou palau episcopal, que confia al constructor solsoní Francesc Pons i Ferrer i del qual ens n'ocuparem més endavant. Un cop construït el palau, el bisbe Lasala també s'encarregà d'obres menors, com la construcció d'una font i l'adecentament dels jardins i hort de palau, amb l'edificació d'una casa per a l'hortolà; les reformes del molí dels Cups, pertanyent a la Mitra i la reforma de la casa que la Mitra posseïa a Sant Llorenç de Morunys, coneguda popularment com “el monestir”.

D'altra banda, hem vist anteriorment que els escolapis s'establiren a Solsona l'any 1757. Durant uns anys, l'escola dels nens va funcionar en unes cases del carrer de Sant Llorenç; finalment, el bisbe Lasala fa que l'Ajuntament cedeixi uns patis que tenia al costat de la muralla del Vall Fred i a la plaça de la Camorra. Per la seva part, els escolapis compren i enderroquen les cases dels carrers de Sant Pau i de les Llices per completar l'àrea suficient per al col·legi i hort i el dia 9 d'abril de 1774 el mateix bisbe Lasala posa la primera pedra de l'edifici. Ignorem les causes per les que sembla que les obres s'hagueren d'interrompre durant alguns anys; així ens ho dóna a entendre la carta que, el 1787, el providencial dels escolapis escriví a l'Ajuntament, tot dient-li: “*que no faci res en vistas a l'edificació del nou col·legi pel que tant s'interessa fins que li ho digui, puix després de les seves diligències s'ha enterat des de Madrid que no és el moment oportú. Tan abiat com aquest moment arribi, ja els avisarà*”. D'altra banda, segons Costa Bafarull, el bisbe “*suministró algunos subsidios para la prosecución de la obra*” i l'edifici fou finalment inaugurat el 31 de març de 1790 amb una gran festa, tot i que encara faltava construir l'església, que si bé fou començada, no s'acabà mai.

Finalment, no s'ha d'oblidar que els bisbes feien de transmissors de les ordres reials als seus respectius territoris, cosa que els atorgava un cert poder polític –encara que subordinat. A nosaltres ens interessa una ordre en particular de Carles III: es tracta de la famosa prohibició de fer retaules de fusta per mor dels incendis, amb data 25 de novembre de 1777. El bisbe Lasala la va rebre el 3 de gener de 1778 i la va trametre als escultors el 9 de febrer del mateix any. Queda clar, per la celeritat de l'actuació del bisbe, que aquest era un mitjà eficaç de fer arribar arreu la voluntat de la monarquia, tot i que els escultors que

treballaven al bisbat aviat van respondre que podien deixar-se a mitges els retaules ja començats. D'aquesta manera, el compliment de l'ordre ja es preveia molt parcial des del començament i l'any 1792, davant la ratificació de la prohibició tramesa novament pel comte de Floridablanca, el bisbe Lasala exigeix els escultors que facin constar per escrit quins són els retaules o obres de fusta que estan treballant en aquells moments, donant-los permís per acabar-los sota la prohibició d'endegar-ne de nous, adreçant-los aquesta lletra:

“Hacemos saber a los Sres. Escultores de la presente ciudad que con carta de 3 de enero último nos significa el Excmo. Señor Conde de Floridablanca el desagrado del Rey, Nuestro Señor, de que en esta y otras diócesis no haya tenido el debido cumplimiento la Real disposición de su augusto Padre, el Rey Don Carlos tercero (que de Dios goza) de 25 de noviembre de 1777, en que se mandava que en adelante no se hiciese retablo alguno de madera, sino que se construyere de piedra o de estuco. Y renovando esta Real Orden su Magestad reynante con los más estrechos términos, y dexándonos únicamente la facultad de consentir el que se concluyan los ya empezados, si así lo juzgaremos conveniente, prevenimos a dichos Sres. Artífices que en adelante por ningún motivo

admitan obras de este género sin especial licencia de su Magestad, y que nos digan, especifiquen y nos hagan constar los retablos que tuvieren empezados y para que iglesias; a fin de que, en inteligencia de ello podamos providenciar lo correspondiente; pero con exclusión de los retablos puramente ajustados, y no aún empezados, de suerte que estos no seran admitidos en ninguna de las iglesias de la diócesis”.

A diferència del seu antecessor, Mezquia, no ens consta la realització de grans retaules durant l'època de Lasala. De fet, el seu episcopat coincideix amb una època en què l'activitat escultòrica decaigué notablement, fins al punt de poder parlar de la fi dels grans retaules. Tot i això, sí surt en defensa dels escultors, d'alguna manera, quan escriu al comte de Floridablanca justificant-se per l'incompliment de la prohibició de fer retaules de fusta, en afirmar que el bisbat és pobre en pedra i altres materials substituïtors de la fusta.

Tampoc tenim constància de la seva predilecció per algun artista en concret, tot i que podem suposar que seria ell mateix qui recomanaria al mestre d'obres solsoní –artífex del palau episcopal- Francesc Pons per a la construcció de l'església parroquial d'Ivorra. S'ha volgut pensar, també, que el mateix Francesc Pons

Doble arc amb capitell penjant a la porxada de la Plaça Major de Solsona.

seria l'autor de la nova portada lateral de la catedral de Solsona, tot i que no n'hem trobat proves documentals. Sí en canvi tenim constància, no obstant, del fet que Lasala era un home amb una cultura arquitectònica, coneixedor dels ordres clàssics i amb un gust i una opinió formada sobre la seva utilització, tal i com ho demostra la seva carta en resposta a la comunitat de preveres de Cervera, que li havien comunicat la intenció de construir un nou cor i li havien tramès els plànols de la nova obra. El bisbe els respon així:

"(...) Veo por la planta, que sera preciosa la obra, y bien figurada; pero convendra tal vez elegir alguna de las ordenes inferiores de arquitectura, y me parece que la Dorica por mas sencilla, y que representará mejor la robustez y firmeza, que es la gracia que pide essa obra; y tambien porque en obras de poca elevación suele peligrar el ornato del capitel de la orden compuesta. Son esto solamente insinuaciones y manifestación de lo mucho que me intereso en el mayor bien, y lucimiento de la fabrica, pero dexando siempre al arbitrio de V.S. lo que ay a la vista, y consultados los maestros que juzgase mas conveniente".

D'altra banda, quan es determina restaurar la parroquial de Cervera pel perill de ruïna que amenaçava i davant les polèmiques pel finançament de l'obra, el bisbe pren protagonisme, defensant els sacerdots al mateix temps que apunta possibles solucions per al problema, de manera que va ser ell qui va proposar formar la comissió que estudiés l'estat de la qüestió i les possibles solucions i qui va determinar també que havia de ser el poble qui pagués totes les despeses de reconstrucció del temple.

Finalment, de l'activitat constructiva al bisbat i, concretament, sobre l'obra del palau episcopal, així com de la construcció del convent escolapi, el bisbe Lasala informa puntualment a Roma, a la Congregació del Concili, el 6 d'octubre de 1777, quan escriu des de Sant Llorenç de Morunys: "Instaurationem fere ex integro et ampliacionem fabricae materialis domus episcopalis in praesentiarum curo, angusta enim erat valdeque ruinosa, et huic operi ex praecedenti anno sine intermissione incumbo, iuvante Deo et plaudente populo, ob manifestam huiusmodi fabricae necessitatem. Promoveo quantum possum fabricam collegii patrum Scholarum Piarum et perfectionem domus religiosarum Dominae Nostrae, vulgo de la Enseñanza, quod duae religiosae domus utilissimae comprobantur educationi puerorum atque puellarum

huius civitatis". Al mateix informe fet el 15 de setembre de 1789 des de Solsona, pel que fa a construccions escriu: "Templorum quod attinet ad ornatum sacrum et ad fabricam materialem, huiusmodi est status, ut vix ullum sit quod notabile incrementum non sit assecutum, et similiter domus habitationis parochorum".

Però també és evident que una part apreciable de les curtes rendes del bisbat solsoní –en comparació amb d'altres- s'esmerçaren en aquestes obres; afirmació que, més en general, sens dubte val també per a tot el conjunt de les rendes percebudes pel clergat. Vist l'interès i el coneixement de Lasala sobre arquitectura, és lògica, doncs, la seva intervenció en les esglésies de nova planta que es construïren al bisbat durant el seu episcopat. Repetim la informació de Domènec Costa i Bafarull sobre l'activitat constructiva que promogué el bisbe Lasala: "por su solicitud se ensancharon muchas iglesias parroquiales y se levantaron de nuevo las de Odén, Granyena, Utxafava, Sidamunt, Castellort, Madrona, Lluellas, Valldora, Riner e Iborra".

D'aquests temples citats per Costa Bafarull, hem de diferenciar les esglésies que patiren una reforma dins la seva estructura encara plenament medieval, com seria el cas de les d'Odèn o Valldora, de les que foren aixecades completament de nova planta, com és el cas de Madrona, Ivorra, Granyena i Riner. En un pla intermedi es situarien les esglésies aixecades també en un principi de nova planta, però que per les possibilitats de la població eren temples de petites dimensions i sense pretensions de cap tipus, com seria el cas de Sidamunt o Utxafava –que va romandre sense campanar fins a la segona meitat del segle XX.

Lasala i el conjunt catedralici: la porta lateral de la catedral i el palau episcopal

A banda de la seva activitat promotora de noves esglésies, entre les quals destacarien la de Madrona, la d'Ivorra, la de Granyena i la de Riner, Lasala no va descuidar l'embelliment i la millora de tot l'entorn catedralici. Així, una de les seves primeres intervencions a la catedral fou, segurament, fer reformar una antiga porta lateral que estava situada just vora la trona, per la qual cosa les entrades i sortides eren bastant incòmodes tant pels predicadors com pels fidels. La solució fou guanyar terreny a la plaça, fent un cos sobresortint a manera de cancell, coronat per un relleu representant Sant Agustí en èxtasi, sostingut per àngels. Aquesta iconografia respon al fet que

Rafael Lasala pertanyia a l'orde agustiniana, alhora que també pretenia ser una mena de recordatori dels orígens de la catedral de Solsona com a primitiva canònica de la mateixa orde.

Aquest relleu està inscrit en un tester de remat mixtil·lini, deutor de les formes obliqües precognitzades per Caramuel i que ja hem comentat que són tan presents en l'arquitectura setcentista, sigui valenciana –exemples ben primerencs els tenim en els remats dels braços del creuer de la col·legiata de Xàtiva-, sigui del Principat –des d'exemples barcelonins com l'església de Sant Felip Neri fins a l'arquitectura religiosa dels Morató, que utilitzen sovint aquest recurs com a culminació de les seves façanes. D'aquesta manera, la porta s'estructura en dos cossos: l'inferior consta de la porta d'accés, amb l'intradós rebaixat. La porta està flanquejada per dues pilastres acanalades, rematades amb sengles capitells d'ordre compost. Entre les dues pilastres de cada banda hi ha dos relleus el·líptics, decorats a manera de floró. Una cornisa motllurada separa aquest primer cos del superior, on la part central és ocupada pel relleu dedicat a l'apoteosi agustiniana. El relleu també està flanquejat per una versió més reduïda de les dues pilastres d'ordre compost a cada banda, entre les quals hi ha, a cada banda, dos òculs mixtil·linis. L'abans esmentat tester remata tot el conjunt, amb dos gerros als extrems i una creu a la part central, culminant tota l'estructura.

La renovació o construcció dels palaus episcopals també fou bastant freqüent dins la nòmina de bisbes "il·lustrats" que ocupen les mitres catalanes de la segona meitat del segle XVIII, si ens fixem en els casos de Solsona, Barcelona o Vic.

Costa i Bafarull ens fa cinc cèntims del procés constructiu del palau de Solsona, impulsat per Lasala:

"En menos de cinco años se concluyó la parte de mediodía que mira al campo, en donde estan las curias, las habitaciones del Sr. Obispo, Vicario General y Secretaría, mayordomía y otros aposentos de capellanes y domésticos. Son de piedra labrada las seis pilastras, las bases de los veintisiete balcones, el armazón de puertas balconeras, ventanas y arcos, el corrijón, armas episcopales, jarros de sobre las pilastras, coronación del banquillo y remate del centro. El demás ornato es crepado gracioso sacado del mismo enlucimiento de las paredes que demuestra piedra en

el fondo. En el remate puso la inscripción siguiente: Anno Dni. MDCCLXXIX Sub Pio VI P.M. et Carolo III Rege restaurabat D.Fr. Rapahael Lasala Ordinis Sti. Augustini episcopus Coelsonensis domum hanc in aulam episcopalem et in refugium Christi pauperum Dei Opt. Max. Singulari ope et communi Capituli, Cleri, Civitatis ac Diocesis laetitia, construebat Franciscus Pons architectus Coelsonen. Se prosiguió después lo restante del palacio que mira a la plaza e iglesia; y lo vió su Illma. concludido del todo menos en lo interior en que faltaban algunas piedras a enladrillarse, pero dejó ya satisfecho enteramente y pagado al albañil, o maestro de la obra hasta la conclusión de todo. Solamente se habían de hacer algunas obras pertenecientes a carpintería y herrería, pero de poco coste respecto de las hechas. Podrá la costosa obra del palacio estimular a los sucesores preladados que empendran las utilísimas del seminario conciliar y hospicio que faltan en esta ciudad".

La part del palau que mira a la ciutat i que en constitueix la façana més noble, si bé més ombrívola, ens la descriu Antonio Ponz en els seus viatges:

"La parte que mira a la ciudad y que se extiende a todo el frente de la plaza tiene también su primer cuerpo de piedra labrada, las pilastras, planos de balcones, armazón de puertasa, cornisamentos, tímpano, antepecho, jarrones, etc. Se halla ya esta obra próxima a su conclusión. Varios puntos invariables como son el claustro de la catedral, una capilla de ésta y otra de la iglesia que se internan en el palacio ha quitado no poca libertad en la formación del plano, pero se ha sacado partido de estos mismos embarazos y resulta un bello y cómodo edificio sin faltar nada a sus oficinas y excelente habitación. Puede asegurarse que de ruinosa e indecente casa ha pasado a ser una de las más acomodadas y gentiles de las episcopales de Cataluña. Se destina en ella para biblioteca pública una pieza de treinta y cinco palmos de ancho y ciento cincuenta de largo, con ingreso y escalera independiente de todas las oficinas. Verá usted un dibujo de este edificio y admirará el ingenio de este doctísimo y celoso prelado que lo ideó.

Esta obra, sobre ser muy necesaria, ha contribuído a la subsistencia de muchas familias y trabajadores necesitados; ha incitado a los vecinos a mejorar sus casas, calles y plazas en que actualmente se ocupan, y hace ver no ser un imposible que otros preladados se animen a emprender y emprendan fábricas de

Escala principal del Palau Episcopal de Solsona.

seminarios y hospicios, para cuyas obras tan útiles a sus feligreses siempre podrán contar con los auxilios de estos y con otros socorros”.

De planta irregular, condicionada també per la presència d'estructures preexistents com el claustre i altres dependències de la canònica, presenta dues façanes: la noble que forma angle amb la façana de la catedral, i la façana posterior, que mira fora mura-lla. La façana més noble, amb els angles arrodonits, està composta d'un cos basamental que comprèn la planta baixa –amb dues portalades d'accés- i d'un cos principal format pels dos pisos superiors, subdividit verticalment en cinc seccions mitjançant pilastres adossades, rematades per capitells compostos. La part superior d'aquest segon cos està recorreguda per un entaulament llis amb una cornisa accentuada i alter-nada per gàrgoles zoomorfes. Remata tot l'edifici un frontó a banda i banda del qual s'estén una balustrada amb quatre gerros que coincideixen amb les pilastres inferiors. Un gerro o crater de majors dimensions i de-corat en relleu culminava el vèrtex superior del frontó. La façana presenta una alternança de frontons en tots els pisos, destacant sempre els centrals, al primer pis amb frontó semicircular i al segon amb frontó partit

per volutes. Els balcons dels extrems del primer pis són de llinda plana i els que flanquegen el central són frontons semicirculars peraltats. Al segon pis els balcons dels extrems tenen frontó semicircular i els que flanquegen el central són triangulars.

S'ha volgut comparar aquesta façana amb la del palau barceloní del virrei del Perú, Manuel Amat, més conegut com a palau de la Virreina, que és un palau en el qual el paper del comitent en la seva construcció fou del tot determinant. Certament, el llavors virrei del Perú Manuel Amat i Junyent, donà instruccions força precises de com havia de ser el seu nou palau a la Rambla –podent considerar que el projecte, en primera instància, és obra seva. Va enviar els plànols i el seu germà, Antoni, va anar a cercar a Josep Ausich per tal que formés un nou projecte respectant les traces del virrei. L'any 1776 el palau ja estava acabat, però el Virrei Amat morirà l'any 1782, essent el palau ocupat per la seva vídua durant nou anys.

Un dels trets més característics del palau de la Virreina és el coronament amb una balustrada rematada per gerros –que el virrei Amat inclourà també en el disseny per a la seva nova torre construïda a Gràcia (i avui desapareguda)- i que trobem en el palau solsoní, que també s'apropa al de la Virreina en la divisió vertical mitjançant pilastres d'ordre gegant, rematades amb capitell compost.

D'altra banda, la façana posterior presenta trets més austers, amb els balcons dels tres pisos rematats per llinda plana i sense divisió vertical amb pilastres ni frontons o altres elements arquitectònics amb decoració profusa. L'element més destacat és el tester central ondulat, que ens remet a una fórmula molt utilitzada pels retaulistes, però que també apareix profusament en l'arquitectura del segle XVIII, com es posa de manifest en algunes esglésies setcentistes catalanes de les comarques de Tarragona i de l'Ebre, com és el cas de l'església de Vinyols dels Arcs (Baix Camp), Riba-roja d'Ebre (Ribera d'Ebre) i Corbera d'Ebre (Terra Alta). Tot i això, podem cercar perfectament un model en els múltiples exemples de cimacis oblics ben presents en l'arquitectura valenciana del segle XVIII, des de l'arquitectura religiosa fins a l'arquitectura civil, com el palau dels marquesos de Penalba (actual seu del Banco Urquijo), construït entre 1750 i 1760 i que és una obra que participa plenament de les més avançades constants arquitectòniques

de l'arquitectura valenciana. Presenta balustrada a la part central del remat de l'edifici –com la façana noble del palau de Solsona– mentre als extrems presenta dues estructures que reproduïxen el coronament curvilini que trobem a la façana posterior del palau episcopal solsoní. Precisament, a València també trobem d'altres exemples d'arquitectura civil que podien figurar en l'imaginari de Rafael Lasala abans de la seva partença cap a Solsona, com el gran edifici de la Duana de València, iniciada segons projecte de Felipe Rubio l'any 1762 i que també està rematada per una gran balustrada amb gerros, al mateix temps que també mostra alternança de frontons triangulars i semicirculars, per bé que d'una forma més clàssica i equilibrada que al palau de Solsona, que té un punt de bigarrament més barroc.

Pel que fa a l'interior del palau episcopal, i tenint en compte les reformes que s'hi han practicat en diferents ocasions, la part més inalterada seria la del gran vestíbul i l'escala principal. Si accedim al vestíbul de l'edifici, concebut com un gran espai de dues naus separades per pilars i cobertes amb voltes rebaixades, crida l'atenció l'accés a l'escala, situat al fons del vestíbul i a l'angle esquerra d'aquest, concebut amb un doble arc de mig punt amb capitell penjant al centre. Aquesta estructura no és pas desconeguda en l'arquitectura de l'època –pensem en els capitells penjats o en cul de llàntia del claustre de Sant Domènec de Vic– i té ressos marcadament arcaïtzants, amb referències a exemples de l'últim gòtic, com el capitell penjat de l'escala del pati de la Generalitat. La mateixa estructura d'accés a l'escala la trobem al convent mercedari de Sant Ramon i es reproduïx en altres indrets de Solsona, com un dels porxos de la irregular Plaça Major.

De fet, recollint les paraules de Bérchez respecte a alguns exemples de l'arquitectura civil valenciana, en el cas del palau episcopal de Solsona també podríem parlar del fet que “la voluntat per assolir una expressió monumental mitjançant un ús intrèpid de l'estereotomia es fa evident amb el vestíbul i l'arrencada de l'escala”, des dels arcs que donen accés a l'escala serpentejant, fins a la intencionalitat obliqua manifestada en el capitell i les impostes d'aquests mateixos arcs, que segueixen l'obliquïtat dels últims graons. Una escala de caixa quadrangular, culminada per un cimbori cobert per una cúpula de traducció externa, amb vuit petites obertures

rectangulars que permeten la filtració de la llum de l'exterior. Un exemple elegant d'escala setcentista, sense assolir la monumentalitat de certes escales a la manera imperial i barroca presents en l'arquitectura civil i palatina valenciana, com al palau dels Scala, per bé que a Castelló també abunden les escales imperials de tipus domèstic. Bérchez destaca les escales interiors del palau de la Duana, en caixes quadrades amb unes voltes d'aresta suspeses en l'aire, experimentades durant els mateixos anys al seminari d'Oriola, la complicada plantilla de les quals venia subministrada per l'estereotomia valenciana del segle XVI (convent de Sant Domènec d'Oriola, monestir de Sant Miquel dels Reis, col·legi del Patriarca), tot i que també cal advertir que Tosca ja les havia inclòs en el seu tractat d'arquitectura.

Pel que fa als altres palaus episcopals construïts durant la segona meitat del segle XVIII, hem de destacar sens dubte el de Barcelona –tenint en compte que el de Tarragona, construït sota l'episcopat d'Armanyà, fou molt modificat posteriorment. Respecte al de Barcelona, cal destacar la coneixença de molts anys entre Lasala i el bisbe Josep Climent, castellanenc com ell i pertanyent també al cercle representatiu de l'epigonisme *novator* matemàtic del Set-cents, format en l'estela de Gregori Mayans i afins a Pérez Bayer. D'aquesta manera, podem dir que el palau barceloní seria l'exemple coetani més immediat del que disposaria Lasala –tenint en compte, encara, que fou acabat l'any 1784, després de la seva mort i sota l'episcopat de Gabino Valladares.

El palau episcopal de Barcelona fou realitzat pel mestre d'obres Josep Mas Dordal, que malgrat no tenir títol ni reconeixement acadèmic com a arquitecte, esdevé un dels artífex més sol·licitats del moment, amb obres tant importants com l'església de la Mercè o la de Sant Vicenç de Sarrià, totes dues a Barcelona, arribant fins i tot a projectar l'urbanisme de la nova vila d'Almacelles. De fet, trobem un “retrat” de Mas Dordal, que va arribar a ser mestre d'obres de l'ajuntament i va esdevenir membre de la Reial Acadèmia de Ciències Naturals i Arts, en els diaris o “Quincenarios” del mestre d'obres Josep Renart i Closas, on el defineix com a: “Hombre hábil y entendido en el arte de arquitectura civil y algo instruído en la arquitectura hidráulica. Yo había tenido algunas visuras y trato con el. Era hombre muy natural, y de un corazón muy sano (que así deben ser los hombres,

por muy grandes y entendidos que sean a su facultad y otras ciencias; siempre hace ser sencillo y tener un buen corazón y no tener vanidad ni superdecerse de su saber, porque el hombre por mucho que sabe, no sabe nada, por lo mucho que ignora y por lo mucho que hay que saber, porque todo bien y don viene de Dios, y el hombre sin Dios no es nada”.

El seu projecte per al palau episcopal barceloní, amb la façana principal situada fora muralla, mirant avui cap a la plaça Nova de la Catedral, es caracteritza per les seves línies d'un classicisme suau, amb una compartimentació acurada presidida per un cos central lleugerament sobresortint, rematat amb un frontó triangular. Les entrepilastres estaven decorades per pintures al fresc del pintor Francesc Pla, conegut com el Vigatà, que com Mas Dordal, també havia intervingut al palau Moja, que al seu torn esdevé el paradigma de palau de línies classicistes propi de l'últim terç del segle XVIII i proper al palau de la Virreina, tot just a l'altra banda de la Rambla. Finalment, l'altre palau episcopal construït al segle XVIII, ja a l'última dècada, és el de Vic, coincidint amb la construcció de la catedral nova i, com aquesta, és obra de Josep Morató Codina. Promogut durant l'episcopat del bis-

be Veyán i Mola, el palau és de línies austeres, sense la monumentalitat de les façanes dels del Barcelona o Solsona, i la portada principal condueix a un pati interior que actua com a distribuïdor de les diferents dependències, des de les residencials a la biblioteca.

Sí que en tots tres casos, l'obra és deguda a professionals formats en la praxi arquitectònica, mestres d'obres sense titulació acadèmica i amb un bagatge teòric bàsicament autodidacte. De tots tres, però, el menys conegut seria Francesc Pons, precisament el constructor del palau episcopal solsoní. Membre d'una nissaga de mestres d'obres –com és el cas també de Josep Morató a Vic o Josep Mas a Barcelona- esdevé l'artífex més reclamat pel bisbe Lasala –ja l'hem vist com a responsable de la construcció de les parroquials d'Ivorra i de Riner- i ja hem vist com la seva tasca a l'obra del palau episcopal esdevé immortalitzada en la inscripció que culmina la façana posterior del palau –“*construebat Franciscus Pons architectus Coelsonen*”.

De tota manera, l'envergadura de l'obra unida a la cultura arquitectònica del bisbe, ens fa pensar que la seva intervenció en el projecte del palau –i hi afegiria també la porta lateral a la catedral- hauria anat més enllà de ser-ne simplement el promotor.

Façana posterior del Palau Episcopal.

Ben bé podria tractar-se, doncs, d'un cas semblant al del virrei Manuel Amat, que realitza unes traces inicials del seu palau de la Rambla, que seran polides i reinterpretades pel mestre Josep Ausich, però respectant la idea original. Així que d'una manera o altra, bé plantejant un primer projecte o "idea", bé donant indicacions ben precises a Francesc Pons, pensem que el bisbe Lasala, acadèmic d'arquitectura de l'acadèmia valenciana de Santa Bàrbara, hauria sublimat les seves idees sobre l'arquitectura en la que seria la seva gran obra: un palau per a la seva fama.

Un palau que no va poder gaudir gaire temps, ja que mor a Solsona el 7 de juny de 1792. Fra J. Mollà, en el seu *Elogio fúnebre del Ilustrísimo Señor Dn. Fr. Rafael Lasala Obispo de Solsona, en las exequias que a su buena memoria consagró el Real Convento de San Agustín de Valencia, con asistencia de la M.I. Universidad el día 15 de noviembre de 1792*, publicat a València després de la seva mort, rememora encara aquesta relació del bisbe amb l'arquitectura, des dels seus anys valencians fins a la construcció del palau episcopal solsoní, que esdevindria la més gran i personal de les seves obres:

"Siendo prior del Convento del Socorro puso la mayor diligencia en que se continuase y concluyese la hermosa capilla del P. Santo Tomás de Villanueva" i "Siendo prior de este Real Convento, demás de otras obras de oficinas necesarias para la comodidad de las obediencias y los religiosos, se hizo la primorosa balustrada que circuye el presbiterio de la iglesia, sin contar lo mucho que hallándose rector del colegio de San Fulgencio se hermoseó y adornó su templo". De la seva etapa solsonina, la mateixa oració diu: "Una entre otras fue la fábrica de un nuevo Palacio Episcopal que llevó a su término mediante la más exacta economía en gastos de su persona".

Efectivament, aquesta oració fúnebre i panegírica del més gran bisbe solsoní de tota l'època moderna, fa referència també als seus primers anys valencians i a la seva perenne preocupació per l'arquitectura, que ja s'havia iniciat des que era acadèmic a València. Reprenem per últim cop la *Breve noticia...* sobre la fundació de l'Acadèmia de Santa Bàrbara, evocant la bellíssima ciutat del Túria, que Lasala no va oblidar en els seus anys solsonins:

"Realmente sintieron alguna decadencia las Bellas Artes en Valencia al principio de este siglo; pero la ha recompensado la mejora y perfección, que de

algunos años a esta parte han adquirido, como conocerá qualquiera que repare en la magnificencia de los Templos, y en la hermosura de las casas nuevamente fabricadas. La belleza de los paseos y pretilles, que corren la Ribera del Turia, eternizan el buen nombre de nuestros Canteros y Arquitectos, y la memoria de los Padres de la Patria, y demás Señores encargados del cuidado de su fábrica. Y si las calles de Valencia no fuesen como las de todas las ciudades antiguas, por lo común muy angostas, y no fuese tan corto el ámbito que circuye sus muros, según el buen gusto de sus habitantes y habilidad de sus Artífices, assí como por la amenidad de sus Campos, es Valencia la Ciudad más bella de España, lo sería también dentro de breve tiempo por la hermosura y suntuosidad de sus Edificios".

Palau Episcopal de Vic.

BIBLIOGRAFIA

- BADA, J. "La fundació del bisbat de Solsona", a: *L'Erol*, núm. 41. Berga: 1993.
- BADA, J. "L'episcopat il·lustrat a la Catalunya de la segona meitat del segle XVIII", a: *Bisbes, il·lustració i jansenisme a la Catalunya del segle XVIII*. Girona: Eumo, 2000.
- BATLLORI, M. "Un problema central del segle XVIII. Il·lustració i Cristianisme", a: *A través de la història i la cultura*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1979.
- BERCHEZ, J; JARQUE, F. *Arquitectura barroca valenciana*. València: Bancaixa, 1993.
- BONET i BALTÀ, J. *L'Església catalana, de la Il·lustració a la Renaixença*. Barcelona: Publicacions de l'abadia de Montserrat, 1984.
- COSTA I BAFARULL, D. *Memorias de la ciudad de Solsona y su iglesia*. Barcelona: Balmes, 1959 (2 vols.).
- FAUS PRIETO, A. "La Real Academia de Bellas Artes de San Carlos y el ejercicio de la agrimensura en la Valencia del siglo XVIII", a: *Asclepio*, vol. LIII, núm. 2, 2001.
- FERNÁNDEZ DÍAZ, R. "La clerecía catalana en el setecientos", a: *Església i societat a la Catalunya del s. XVIII* (2 vols.). Cervera: UNED, 1990.
- GARGANTÉ, M; YEGUAS, J. "L'obra arquitectònica i escultòrica de Jaume Padró a l'església major de Cervera. Notes sobre Tomàs Padró", a: *Miscel·lània certerina*, 17. Cervera: Centre Municipal de Cultura, 2004.
- GIL SAURA, Y. *Arquitectura barroca en Castellón*. Diputació de Castellón, 2007.
- GIRBAU TÀPIAS, V. *El bisbat de Vic a l'època del bisbe Veyà (1784-1815)*. Barcelona: Facultat de Teologia de Catalunya, 2001.
- JUNYENT, E. *Itinerario histórico de las parroquias del Obispado de Vic* (Separata de la "Fulla Dominical"). Vic: Impremta Anglada, 1945-52.
- LEÓN NAVARRO, V. "Rafael Lasala y Locela, Obispo Auxiliar de Valencia. Su postura ante la extinción de los jesuítas", a: *Revista de Historia Moderna*, nº 17. Universidad de Alicante: 1998-1999.
- MARQUÈS, JM. "Tomàs de Lorenzana, bisbe de Girona, un funcionari benefactor (1775-1796)", a: *Bisbes, il·lustració i jansenisme a la Catalunya del segle XVIII*. Girona: Eumo, 2000.
- MOREU-REY, E. *El pensament il·lustrat a Catalunya*. Barcelona: Edicions 62, 1966.
- PESET, V. *Gregori Mayans i la cultura de la Il·lustració*. Barcelona: Curial, 1975.
- PLANES ALBETS, R. *Contractes d'obres al bisbat de Solsona*. Solsona: Delegació MCS, 1985.
- PONZ, A. *Viage de España, seguido de los dos tomos del Viage fuera de España*. Madrid: Aguilar, 1947.